

O‘QUVCHILARNING NUTQ SO‘ZLASH KO‘NIKMASINI RIVOJLANTIRISHDA O‘QUV TOPSHIRIQLARIDAN FOYDALANISH

Jakbarova Mahliyo Ibrohimjonovna,
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universitetining
Kattaqo‘rg‘on filiali o‘qituvchisi

Аннотация: maqolada o‘qituvchilarning o‘z o‘quvchisida so‘zlash, nutq so‘zlash malakasini rivojlantirish uchun, avvalo, metodik ta‘minotni yaratib olish, o‘quvchini ravon va ta‘sirchan nutq so‘zlashga o‘rgatish uchun unga didaktik ahamiyati katta bo‘lgan nasriy matnlarni yod oldirish va yoddan bexato aytib berish mashqini tashkil etish, bu jarayonda qaysidir tovushlarni ayta olmasa fonetik mashqlar, leksik mashqlar, orfoepik mashqlar taqdim etish orqali metodik ta‘minot yaratish masalasidagi o‘ziga xos yondashuvlari, ularning bu boradagi qarashlarini aniqlash bo‘yicha savollar haqida fikr yuritilgan.

Калит со‘злар: o‘qituvchi mahorati, nutq so‘zlash, matn, hikmatli so‘z, ibora, maqol, fonetik mashqlar, sintaktik mashq va topshiriqlar, lingvistik mashq va topshiriqlar

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ УЧЕБНЫХ ЗАДАНИЙ В РАЗВИТИИ РЕЧЕВЫХ НАВЫКОВ УЧАЩИХСЯ

Жакбарова Махлия Ибрагимжоновна,
Преподаватель Каттакурганского филиала Самаркандского
государственного университета имени Шарафа Рашидова

Аннотация: В статье рассказывается о том, как педагоги с целью развития у своего ученика навыков разговорной, разговорной речи, прежде всего, создают методическое обеспечение, организуют упражнение по запоминанию и безошибочному пересказу наизусть прозаических текстов, имеющих большое дидактическое значение для обучения ученика беглой и выразительной речи, в процессе которого он не может произнести какие-либо звуки, проводят фонетические упражнения, лексические упражнения, орфоэпические упражнения. специфические подходы к вопросу создания методического обеспечения посредством предоставления упражнений, были рассмотрены вопросы по определению их взглядов на этот вопрос.

Ключевые слова: навыки учителя, речь, текст, мудрое слово, фраза, пословица, фонетические упражнения, синтаксические упражнения и задания, лингвистические упражнения и задания

THE USE OF EDUCATIONAL TASKS IN THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' SPEECH SKILLS

Jakbarova Mahlia Ibragimjonovna,

Lecturer of the Kattakurgan branch of the Sharaf Rashidov Samarkand State University

Abstract: The article describes how teachers, in order to develop their student's conversational and conversational skills, first of all, create methodological support, organize an exercise in memorizing and accurately retelling prose texts by heart that have great didactic significance for teaching a student fluent and expressive speech, during which he cannot pronounce what-either sounds, conduct phonetic exercises, lexical exercises, orthoepic exercises. specific approaches to the issue of creating methodological support through the provision of exercises, questions were considered to determine their views on this issue.

Keywords: teacher skills, speech, text, wise word, phrase, proverb, phonetic exercises, syntactic exercises and tasks, linguistic exercises and tasks

Inson ijtimoiy hayotda faoliyat ko'rsatar ekan u jamoa bilan muloqotga kirishish, ko'pchilikka o'zi fikrini etkazib berish, hisobot berish, da'vat qilish kabi ko'nikmalarga ega bo'lishi zaruratga aylanadi. Shu ma'noda, umumta'lim maktablaridan boshlab, o'quvchilarda nutq so'zlash ko'nikmasini rivojlantirish asosiy masalalardan biri hisoblanadi. Ta'lim tizimining umumiy o'rta ta'lim bosqichida o'quvchilarni ona tili o'quv predmeti asosida mustaqil ishlashga, o'z fikrini og'zaki va yozma shakllarda ravon va ta'sirchan ifodalay olish ko'nikmalarini shakllantirish bugungi ta'lim oldida asosiy vazifa sifatida turibdi. Zero, o'quvchilarni ma'rifatli, bir so'z bilan aytganda barkamol shaxs sifatida tarbiyalashga alohida ahamiyat berilishi talab etilmoqda.

Keyingi yillarda ona tili ta'limida nutqiy ko'nikma va malakalarni rivojlantirishga alohida e'tibor berilmoqda. Ayniqsa, o'quvchilarda o'z fikrini og'zaki shaklda ravon ifodalash ko'nikmasi ijtimoiy hayot uchun juda zarur. Chet tillarni o'qitish yaxshi samara beradigan usullardan , xorijiy tajribadan foydalanish yaxshi, ammo ona tili ta'limining o'ziga xos nozik jihatlari bo'ladiki, uni ichki imkoniyat, amaliy tajribalar asosida rivojlantirish mumkin. O'zbek tilida ravon va ta'sirchan nutq so'zlash uchun paremiya, aforizm, frazeologizmlargan, hikmat, hadis va rivoyatlardan samarali foydalanishni o'rganish kerak, chunki siyosiy nutqlardan tortib, oddiy maishiy suhbat, davralardagi individual nutqgacha barchasida xalq tajribasizdan o'tgan suhbatdoshlar bir og'iz gapdan tushunadigan maqol va

aforizmlardan, obrazli iboralardan foydalaniladi. Mazkur o‘quv materiallari ham, albatta, o‘quv topshiriqlari orqali ko‘nikmaga aylantiriladi.

Pedagogikada O.R. Rozikov, I.E. Davronovlar tomonidan ta’lim oluvchining o‘quv-biluv faoliyatini rivojlantirish, o‘quv topshiriqlari orqali o‘quvchi faolligi oshirish muammolari ham o‘rganilgan[7, 12-13-b.]. Bu borada rus pedagoglari A.N. Leontev, J.A. Ponomarev, S.L. Rubenshteyn, avstraliyalik olim Jak Richards ingliz tilining ona tili va ikkinchi til sifatida o‘qitilishida o‘quv topshiriqlarini tadqiq qilgan. Uning o‘quv topshiriqlari tavsifi va tasnifiga doir yondashuvlaridan dunyo miqyosida foydalaniladi[4, 56-59-b.].

F.I.Buslayev shunday yozadi: «Birinci va eng muhimi, nutq shakllari bilan ifodalanadigan narsalarni tushunish va ularni to‘g‘ri yo‘l bilan ishlatishdan iborat amaliy qobiliyatni rivojlantirishdir, ya’ni o‘qimishli odamlar aytganidek, og‘zaki va yozma mashqlar orqali o‘quvchida suhbat va yozuvga xos nutq shakllarini osonlik bilan tushunish ko‘nikmasini hosil qilamiz»[2, 56-59].

Bu borada metodist K.Mavlonova ona tili ta’limining bugungi yondashuvlariga mos ravishda eng murakkab bo‘lib turgan matn ustida ishlash, uni o‘qiy olish, tushuna olish va, eng muhimi, matn yarata olish ko‘nikmalarini adabiyot fani bilan integrasiya qilgan holda rivojlantiruvchi o‘quv topshiriqlarini ishlab chiqdi[5].

Demak, bugungi kunning eng muhim masalasi – ona tili ta’limini hayotga yaqinlashtirish, amaliy ahamiyatini kuchaytirishdir. Ona tili orqali o‘quvchi tafakkurida olamning lisoniy manzarasi, milliy madaniyatlar shakllanadi. Agar ona tili oddiy o‘quv predmeti emas, qadriyat sifatida o‘qitilsa, o‘quvchilarda o‘z-o‘zidan teran tafakkur va milliy g‘urur shakllanadi. Shunda ona tilini o‘rganishga o‘quvchilarda katta qiziqish uyg‘onadi. Ona tili orqali o‘quvchilar milliy mentalitetni, hayotni, xalqning madaniy merosini o‘rganishlari kerak. Albatta, bu pragmatik xarakterdagi o‘quv topshiriqlari ishlab chiqish orqali amalga oshadi. Ona tili mashg‘ulotlarida o‘quvchilar savol va topshiriqlar asosida tilning amal qilish qoidalarini o‘rganadilar. Mashq tarkibida berilgan gaplar, matnlar o‘quvchining lug‘at boyligini oshirishga xizmat qiladi, biroq ular ustida qanday ish olib borish hali muammoligicha qolmoqda. Ona tili darslarida anglash, fahmlash, nutq so‘zlash, insho yozishni o‘rgatibgina qolmay, balki topshiriqlar orqali o‘quv adabiyotlariga yo‘naltirilsa, ona tilining jonli va tabiiy til ekanligiga ham ishonch hosil qilishadi [8, 12-13-b.].

Mashq eng qadimiy o‘qish usuli. U inson faoliyatining barcha sohalarida qo‘llaniladi. Lingvistik mashq — o‘rganilgan bilim va faoliyat usullarini o‘quv holatlariga tatbiq etish yo‘lidir yoki, Mashq muayyan harakat yoki faoliyatni bir necha bor aynan takrorlash orqali shu mashg‘ulotdan ko‘zlangan

ko'nikma va malakaga ega bo'lish jarayoni, topshiriqlar esa kishining, jumladan, o'quvchining zimmasiga mavzu yuzasidan mustahkamlash, olingan bilimni sinash maqsadida bir marta bajarish uchun beriladigan ish, vazifa.

Ushbu holatda, o'quvchi o'ziga mos keladigan ta'lim yo'lini anglagan holda va mustaqil tanlab, O'z qiziqishlari, istagi, qobiliyatlari va intilishlarini amalga oshirishga imkoniyatga ega bo'ladi. Shakli va mazmuni bo'yicha tushunarli ifoda etilgan standart talablari oldindan o'quvchilarga va ularning ota-onalariga yetkaziladi.

Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standarti o'quvchilar umum ta'lim tayyorgarligi saviyasiga qo'yiladigan majburiy minimal darajani belgilab berdi. O'z navbatida kasb-hunar ta'limi, davlat ta'lim standarti o'quvchilar kasb-hunar tayyorgarligiga, saviyasiga qo'yadigan (oliy ta'lim DTS talablar mutaxassislik tayyorgarligiga, saviyasiga qo'yiladigan) majburiy minimal darajani belgilaydi.

Duradgor teshasi-yu arrani ishlatishni, jarroh kesishu tikishni, sportchi suzishu sakrashni, tikuvchi bichishu qirqishni amaliyotda bajarib mashq qilganidek, o'quvchi ham mashq qilish yo'li bilan ijtimoiy hayotda faol ishtirok etish malakalarini egallab oladi. Ana shularga ko'ra, mashqni umuminsoniy madaniyatning ajralmas qismi deb bilamiz. Zero, yoshlar mashq qilish yo'li bilan ijtimoiy tajribani bekamu kost o'rganishadi, o'z faoliyatlarida otabobolar faoliyatini jonlantirishadi, tevarak atrofdagi narsalar, kishilar bilan muomala qilish madaniyatini o'zlashtirishadi.

Lingvistik mashq yoshlarni hayotga tayyorlash jarayonining tarkibiy qismi, til ta'limini amalga oshirishning yetakchi yo'li hisoblanadi. Mashq ma'lum makonda (sinfda o'qituvchi rahbarligida) va zamonda (darsda) o'tkaziladi. U ongli hayotning alohida soniyalari, hayotning o'zi demakdir.

Lingvistik mashq va o'quv topshirig'i. Lingvistik mashqlarning mohiyatini aniqlash maqsadida ularni yana bir tushuncha o'quv topshirig'i bilan muqoyasa qilamiz. Zero, narsa-hodisalar o'zaro solishtirilganda, ularning mohiyati aniqlanadi.

-topshiriq. Matnni o'qib, sifatlarni ajratib yozing. (Katta konsert har bir yurakda sevinchli iz qoldirdi...)

Yuqoridagi keltirilgan namunada o'quv topshirig'i nima? O'quv topshirig'i bo'yicha o'tkaziladigan mashqni qanday ajratmoq kerak? O'quv topshirig'i mashqmi? Yoki mashq o'quv topshirig'imi? Shu xildagi savollarga javob qaytara olsak, lingvistik mashqlarning mohiyatini ham ocha bilamiz, ularga instrumental (ishchi) ta'rif ham bera olamiz.

Demak, o'quv topshirig'i o'qitish va o'qish ehtiyojiga ko'ra, o'quv materialining o'zgartirilgan shaklidir. O'quv topshirig'i vositasida bolalarning yakka, tabaqalashgan, umumsinf ishlari tashkil etiladi[7].

Lingvistik mashqlarning invariant tarkibi. Lingvistik mashqlar boshqa tizimlarga o‘xshab kompleks elementlardan iborat. Har qanday tizimning elementlari mohiyati jihatidan ikki turli bo‘ladi: doimiy -asosiy, o‘zgaruvchan-ikkinchi darajali. Tizimni, ayni holatda lingvistik mashqlarni barcha elementlariga ko‘ra tahlil etish amri-maholdir. Shu sababli, lingvistik mashqlarning asosiy elementlarini uning tarkibiy qismlari sifatida tahlil qilamiz.

G‘.Hamroyev: “Negadir bugungi kungacha talaffuz va imlodagi muammolar kamayish o‘rniga rivojlanishda davom etmoqda. Nutqiy kompetensiyani shakllantirish nuqtai nazaridan, ayniqsa, fonetika o‘qitishda mustahkamlovchi o‘quv materiallari hisoblangan mashq va topshiriqlar kategoriyalarini mazmun-mohiyatidan kelib chiqib, didaktik jihatdan farqlash va takomillashtirish lozim”[10, 17-18-b.] deya ta’kidlaydi.

Dars mavzusini mustahkamlash, nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llash maqsadida mavzuga mos ravishda mashqlar beriladi. Darsliklarda qayd qilingandek, “Har bir mavzu bo‘yicha turli-turli mashqlar keltirilib, ular savodli yozish va talaffuz qilish hamda yozma nutqning turli uslublaridan to‘g‘ri va o‘rinli foydalanish tartibini o‘rganishda shu sohada zarur amaliy ko‘nikmalar hosil qilishga yordam beradi”[1].

Metodist olim M.Saidov ta’lim mazmuni sirasida o‘quv topshiriqlarini uch turga bo‘lib, ularni o‘zaro farqlaydi. Jumladan, o‘qituvchilar o‘z ish faoliyatlarida “mashq”, “topshiriq” va “masala” tushunchalarini qorishtirib yuborishlarini ta’kidlaydi. Dastlabki ikki atama borasida ona tili o‘qitish metodikasida ikki xil qarash mavjud. G.Azizov, O.Botirov kabilar mashqni topshiriqning bir shakli, deb hisoblasa, Y.G‘ulomov, H.Rustamov, B.Mirzaahmedovlar uni o‘qitish metodi sifatida talqin qiladilar[6, 59-b.].

M.Saidov pedagogik fanlari doktori A.G‘ulomovning “mashq ham o‘quv topshirig‘ining bir shakli, ham o‘qitishning bir bo‘lagi, u asosan mashqning shartida o‘z ifodasini topishini topshiriq mashqqa qaraganda torroq tushunchani ifodalashini e’tirof etadi”[6].

G‘.Hamroyev esa topshiriq mashqni o‘z ichiga oladi, degan boshqacha yondashuvni ilgari surib, topshiriqlar o‘quvchini yo‘naltiradi, mashqda esa bunday xususiyat mavjud emas, mashqlar malaka hosil qilish uchun xizmat qiladi, degan fikrni ilgari suradi[10, 22-b.].

Topshiriqlar ham, mashqlar ham lingvistik, nutqiy kompetensiyani shakllantirishga, bilim olishga xizmat qiladi, Shuning uchun ularning qo‘llanish o‘rinlarini ham aniqlash juda muhim.

Lingvistik mashqlar nutqiy ko‘nikmalarning rivojlanishiga xizmat qiladi, ayniqsa, fonetik mashqlar. O‘zbek tilida unli tovushlarni ifodalash va talaffuz qilish bilan bog‘lib muammolar mavjud. Har qanday nutq so‘zlovchi bu muammoga duch keladi. Masalan, o‘, u, va e-i unlilarini so‘zlar tarkibida

to'g'ri talaffuz qila olmaydigan o'quvchi chiroyli va ta'sirchan nutq so'zlay olmaydi.

Shuningdek, o'quvchilarda nutq so'zlash ko'nikmasini rivojlantirish uchun o'ituvchilarning tayyorgarlik darajasini ham o'rganish lozim bo'ladi. Bu borada ularga quyidagi savollar bilan murojaat qilib, javoblarini umumlashtirish muammoni bartaraf etishga yaqindan yordam beradi:

1. Maktabda o'quvchiga nutq so'zlash bo'yicha alohida mashg'ulotlar olib boriladimi?

Javoblar(aynan keltiriladi.):

2. Nutq so'zlash deganda nimani tushunasiz?

3. Sinfingizda nechta o'quvchi berilgan mavzu bo'yicha erkin nutq so'zlay oladi?

4. O'quvchilarga qanday nutqlar tayyorlash vaziflarini berasiz?

5. Yuqori sinf o'quvchilarida ilmiy va rasmiy nutqlar tuzish bo'yicha ham topshiriqlar beriladimi?

6. Publisistik nutq tayyorlash bo'yicha o'quvchiga qanday tavsiyalar berasiz?

7. O'quvchilarga nasriy matnlarni yodlatish to'g'rimi, uning qanday foyda zararli tomonlari bor?

8. Matn tanlashda qaysi mezonlarni hisobga olasiz?

9. O'quvchini mazmunli va ta'sirchan nutq so'zlashga o'rgatishning asosiy bosqichlari sizningcha qaysilar?

10. Nutq so'zlashda adabiy talaffuz muhimmi yoki fikr ifodalashning o'zi etarli?

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, ona tili darslari orqali o'quvchida gapirish ko'nikmasini rivojlantirish to'g'ri yondashuv bo'lmaydi. Chunki o'quvchi maktabga gapirishni o'rganib keladi, ya'ni tilning tashuvchilari o'z ona tillarida gapirishni oila davrasida uy sharoitida o'rganadi. Maktabda o'quvchida so'zlash, nutq so'zlash malakasini rivojlantirish zarur. Buning uchun, avvalo, metodik ta'minotni yaratib olish lozim. O'quvchi ni ravon va ta'sirchan nutq so'zlashga o'rgatish uchun unga didaktik ahamiyati katta bo'lgan nasriy matnlarni yod oldirish va yoddan bexato aytib berish mashqini tashkil etish, bu jarayonda qaysidir tovushlarni ayta olmasa fonetik mashqlar, leksik mashqlar, orfoepik mashqlar taqdim etish kerak. Shuningdek, nutqning ta'sirchanligini oshirish uchun o'quvchiga maqol, matal, ibora va aforizmlar yodlatish va ularni qatnashtirib gaplar tuzish bo'yicha sintaktik mashqlar bajartirish lozim. Bularning hammasi bir tizimga solinsa, metodik ta'minot hosil bo'ladi. Manashu jarayonlarni bosib o'tgan, uzluksiz mashq qilgan o'quvchi ravon va ta'sirchan nutq so'zlay oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmonov G'. Rustamov H. Ona tili. – T.: O'qituvchi, 1995. – B. 3.
2. Буслаев Ф.И. О преподавании отечественного языка. 2-е изд. М., 1867. (переизд.: Л., 1941).
3. Леонтьев А. Н. проблемы развития психики. - Москва: Педагогика, 1972. -576 С. Пономарев и Я. а. психология творчества и педагогики, 1976. --280 С.
4. Мавлонова К. Она тили фанини адабиёт фани билан бадий матн орқали интеграциялаб ўқитиш методикасини такомиллаштириш Пед. фанл. бўйича фал. док. (PhD)илм. дараж. олиш учун ёзилган дисс. автореферати. –Т.: 2019. -22 б.
5. Saidov M. O'zbek maktablarining 5-sinflarida ona tili ta'limi jarayonida tafakkurni rivojlantiruvchi o'quv topshiriqlari va ulardan foydalanish metodikasi: ped. fan. nom-di diss. avtoref.TDPU. –Toshkent, 2000. -b. 25
6. Roziqov O.R., Mahmudov M.H., Adizov, A.R.Hamroyev B.R. Ona tili didaktikasi.-T.: Yangi asr avlodi, 2005.-B.128-133.
7. Hamroyev G'.H. Ona tilidan o'quv topshiriqlari tuzish metodikasi. Monografiya. –Toshkent, Donishmand ziyosi, 2021. 157-b.
8. G'ulomov A., Ne'matov H. Ona tili ta'limi mazmuni. Ona tili o'qituvchilari uchun qo'llanma. –T.: O'qituvchi, 1995. –B. 128.